

Ontstaan van de molenkolonies

POLDERMOLEN "DE DELLEN"

door Ing. H. Boer (waterbouwkundige te Scheemda).

Nu de geheel gerestaureerde poldermolen "De Dellen" op zijn nieuwe standplaats aan het Termunterzijldiep nabij het gemaal Tichelwaark officieel in gebruik is gesteld, is het wellicht interessant over de geschiedenis van de poldermolens in het Oldambt te vertellen.

Reeds in de 17e eeuw waren er in onze provincie poldermolens gesticht voor het bemalen van laag gelegen gronden. Groot is hun aantal in die tijd niet geweest, in tegenstelling tot Noord- en Zuid-Holland, waar de poldermolen toen reeds algemeen gebruikt werd in polders en droogmakerijen. In ons gebied was in de 17e eeuw afstroming langs natuurlijke weg naar zee mogelijk. Bij de zijk in Termunterzijk werd van de ebstand gebruik gemaakt om water te lozen.

De tengevolge van klink optredende bodemdaling en de zeespiegelrijzing waren oorzaak dat de afvoer door de zijk steeds minder mogelijk was, waardoor laaggelegen landen steeds vaker onder water kwamen te staan. Zo omstreeks 1750 kwam daar nog een factor bij, die aanleiding was de grondwaterstand verder te verlagen. Deze factor was de runderpest.

In de 18e eeuw werd er in het Oldambt op vrij grote schaal veeteelt bedreven. Toen echter de runderpest tot drie keer toe in het gebied vrijwel de gehele veestapel uitroeide, had dit voor het bodemgebruik grote gevolgen. De runderpest kwam in 1713 voor het eerst voor en vervolgens in 1745 en volgende jaren en nog weer in de periode van 1766 - 1773. De runderpest heeft in ons gebied verschrikkelijk huisgehouden. Er waren bedrijven waar 40 - 50 koeien stierven. Voor sommige bedrijven betekende dit dat de hele stal uitstierf.

Soms verloren de boeren tot vier keer toe al hun vee. In uiterste noodzaak en veelal met een bloedend hart ging men over tot het scheuren van het grasland. Het kwam tot een breuk met de traditie.

Maar wat eerst een ramp bleek te zijn zette daarmee een belangrijke ontwikkeling in gang. Men ging tot een ander bedrijfstype over, n.l. de akkerbouw. De hier aanwezige kleigronden waren daar uitermate geschikt voor. Jaren later kwam de akkerbouw in dit gebied tot grote bloei.

Het gebruik van de grond voor de akkerbouw bracht met zich mee, dat de ontwateringsdiepte moest worden aangepast. In de laaggelegen Dollard-randgebieden met veel veen in de ondergrond was een verlaging van de grondwaterstand alleen door bemaling te bereiken. De gronden van de oude zeekleigebieden en de jongere Dollard-inpolderingen hadden een hogere ligging, waardoor in deze gronden een grotere drooglegging zonder bemaling mogelijk was.

Bovengenoemde ontwikkeling heeft omstreeks 1800 in het lagere gebied tot het ontstaan van z.g. molenkolonies geleid.

Deze molenkolonies ontstonden middels een z.g. molencontract, waarbij samenwerkende ingelanden zich verplichtten de onderhouds- en bedieningskosten van de molen, alsmede vaak ook om de onderhoudskosten van de watering naar de molen toe, gezamenlijk voor

hun rekening te nemen. Bij de invoering van het grondreglement voor de waterschappen zijn deze molenkolonies gereguleerde waterschappen geworden. De door de molens te bemalen grondoppervlakte was al naar gelang van de grootte van de molen verschillend. De grootste te bemalen oppervlakte bedroeg ongeveer 300 ha. Omstreeks 1850 waren er in het gebied van het waterschap Oldambt 32 poldermolens (zoals uit een kaartje mag blijken).

Wat de bemalingswerktuigen betreft zijn de molens in ons gebied vrijwel steeds voorzien van vijzels; een op het principe van de 'schroef van Archimedes' berustend opvoerwerktuig. Een ander bekend opvoerwerktuig, n.l. het scheprad is in de provincie Groningen slechts bij enkele molens toegepast, dit in tegenstelling tot de molens in de Hollanden, waar veel molens zijn uitgerust met schepraderen.

Toen later nieuwe aandrijvingsmethoden hun intrede deden, zoals de stoommachine en nog later de dieselmotor en de electromotor, zijn veel molens afgebroken en zijn er andere bemalingsgebouwen gesticht. Van de eerder genoemde 32 poldermolens in het gebied van het waterschap Oldambt zijn er slechts drie overgebleven, n.l. de molen van de Westerse Molenpolder onder Nieuw-Scheemda, de molen van de Noordermolenkolonie te Noordbroeksterhamrik en de molen "De Dellen" bij 't Waar, die nu dus verplaatst is.

Deze molen is in 1855 gebouwd, nadat de vorige kleinere molen, welke dateerde uit 1793, was afgebrand. De molen werd genoemd naar het gebied, waar hij stond, n.l. de laaggelegen gronden tussen 't Waar en Wagenborgen.

De molen is uitgerust met twee vijzels. Bij weinig wind kan met één vijzel en bij meer wind kan met twee vijzels uitgemalen worden.

De vlucht van de molen is 23,50 meter en daarmee behoort hij tot de grotere molens.

Ter plaatse van zijn vorige standplaats was de molen een z.g. pegelmolen, hetgeen betekende dat de molen overdag door de stand van zijn wieken aangaf dat uitmalen op de boezem van het waterschap, wegens het bereiken van het maalpeil (= hoogst mogelijke waterstand = pegel), verboden was. 's Nachts

"De Dellen" tijdens de officiële opening op 19 juni 1986.

werd een dergelijk sein aangegeven door middel van een lantaren in een hoge mast. Wanneer er geen wind was, lag het bedrijf stil, vandaar dat in 1907 de molen werd uitgerust met een stoommachine als hulpkracht. In 1926 is de stoommachine vervangen door een electromotor, welke één van de beide vijzels aandreef.

De molen is bij deverbetering van de waterbeheersing in het kader van de werken van de ruilverkaveling Nieuw-Scheemda, buiten bedrijf gesteld. De polder "De Dellen" is thans opgenomen in een veel groter bemalingsgebied (\pm 4.000 ha). Het nieuwe vijzelgemaal dat dit gebied bemaalt, staat iets ten noorden van de plek, waar de poldermolen gestaan heeft en draagt ook de naam "De Dellen".

Aanvankelijk lag het in de bedoeling de molen ter plaatse te restaureren, maar aangezien hij daar geen werkelijke functie meer kon hebben, is hij verplaatst naar de huidige locatie aan het Termunterzijldiep, alwaar hij ook in noodgevallen dienst kan doen als hulp-gemaal bij de bemaling van het bemalingsgebied Tichelwaark. De molenaar, die de poldermolen "De Dellen" vrijwel tot het laatst toe heeft bediend en met zijn gezin in een bij de molen staande woning heeft gewoond, was de heer G. Jager, thans wonende te Nieuw-Scheemda.
